

Марина Олександрівна ЛАРЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
urlinka2006@gmail.com

УДК 343.543

ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПРАКТИЦІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Аналізуються шляхи та напрямки практичного запобігання злочинності із застосуванням результатів кримінологічного моделювання, визначаються групи об'єктів запобіжного впливу. Обґрунтована необхідність формування спеціальної програми з запобігання злочинності з використанням останніх наукових надбань окремо для кожного регіону України на 3–5 років та з урахуванням результатів кореляційно-регресійного аналізу впливу на злочинність вагомих факторів. Запропоновано методи оптимізації роботи правоохоронних органів шляхом застосування методу імітаційного моделювання систем масового обслуговування. Сформульовано та обґрунтовано актуальні зміни до кримінально-процесуального законодавства щодо конкретизації строків початкової стадії досудового розслідування та закріплення характеристик, які необхідно встановлювати в кримінальному провадженні. Виділено групи осіб, з якими першочергово має проводитись індивідуальна запобіжна робота, а також позначено її ключові напрямки.

Ключові слова: запобігання злочинності, кримінологічне моделювання, плани профілактичної роботи, оптимальний розподіл силових структур, фактори ризику.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який безпосередньо пов'язаний із процесами будівництва національної державності, запобігання злочинам є головним напрямком діяльності

держави у сфері охорони прав та свобод громадян. А кримінологічне моделювання є корисним інструментом отримання нової інформації про злочинність, її причини та умови, особистість злочинця та може застосовуватись для глибокого вивчення практично всіх проблем кримінології. Практика запобігання злочинності також необхідним чином пов'язана з реалізацією результатів пізнання закономірностей розвитку основних складових механізму злочинної поведінки.

У кримінології певні напрямки запобігання злочинності із застосуванням методу кримінологічного моделювання вивчалися такими вченими, як: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, О. О. Білоусова, Ю. Д. Блувштейн, С. Є. Віцин, О. А. Гаврилов, Т. З. Гарасимів, Ю. В. Гнусов, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, М. М. Ключев, О. В. Коломийченко, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, В. В. Лунєєв, А. В. Петровський, О. Г. Сторубльонкова, І. С. Скіфський, Ю. В. Солопанов, С. Р. Тютіков, К. А. Утаров, О. Г. Фролова, В. Л. Чубарев, С. В. Яковлев.

Однак слід визнати, що деякі питання ще не знайшли свого вирішення в кримінології та практичній діяльності щодо боротьби зі злочинністю.

Метою цього дослідження є висвітлення основних напрямків застосування результатів кримінологічного моделювання в практиці боротьби зі злочинністю.

Вважаємо за потрібне виділити такі напрямки:

1. Застосування результатів кримінологічного моделювання для мінімізації дії криміногенних факторів соціального середовища.

У широкому сенсі до таких факторів можна віднести економічні чинники, у тому числі безробіття, низький рівень життя, політичні та ідеологічні чинники, традицію вживання алкоголю, наркоманію та інші види залежностей, проституцію, недоліки виховання, асоціальний спосіб життя, високий рівень латентності певних видів злочинів.

Так, моделювання впливу окремих економічних чинників на рівень та структуру злочинності може бути використане для створення планів профілактичної роботи в регіонах. Зокрема економічна структура населення визначає специфіку профілактичного впливу шляхом аналізу певних видів діяльності населення регіону. Політичні та ідеологічні чинники завжди мають враховуватись при розробці заходів запобігання оперативного характеру. Цілеспрямований аналіз політично забарвлених подій та поширення його результатів у територіальних підрозділах поліції дає змогу уникнути масових заворушень та їх негативних наслідків.

Традиції вживання алкоголю досить сильно проявляються в українському суспільстві. А місця, де дешевий алкоголь продають на розлив, є постійними осередками злочинності. Йдеться як про грабежі та крадіжки, так і про вбивства, тілесні ушкодження та зґвалтування. Всі ці заклади мають постійно контролюватись поліцією шляхом створення окремих маршрутів, особливо у пізній та нічний період доби. Власники (орендарі) таких закладів та особи, що неодноразово

притягувались до адміністративної та кримінальної відповідальності за відповідних обставин, повинні перебувати на спеціальному обліку (окремо). Щодо власників та орендарів, то кримінально забарвлені ситуації, які систематично виникають, повинні слугувати підставою для припинення ліцензії на продаж алкогольних виробів.

Поліцією мають бути створені інформаційні бази з осіб, які систематично вживають наркотичні речовини з відомостями про реальні джерела їх доходів. Такі бази підлягають постійному оновленню. Так само повинна існувати база осіб, що займаються проституцією. Щодо них має проводитись профілактична робота з віктимологічним забарвленням.

Облік сімей, стосовно яких є підстави констатувати неналежне виховання дітей, має проводитись ретельним чином з метою реалізації постійного контролю і вчасного реагування в разі виникнення критичної ситуації. Аналогічно — стосовно осіб, які ведуть асоціальний спосіб життя, неодноразово притягувались до кримінальної відповідальності.

Важливо, щоб робота із запобігання дії криміногенних факторів соціального середовища проводилась системно та була належним чином організована в усіх регіонах України. З цією метою необхідно залучати фахівців з кримінології, використовувати новітні вітчизняні розробки, залучати передовий зарубіжний досвід у сфері запобігання злочинам. Це обґрунтовано такими причинами: функціонуванням регіонів як певних автономних та відносно самостійних соціально-економічних систем; поглибленням процесів децентралізації влади, надбанням більшої самостійності адміністративно-територіальними утвореннями, наявністю територіальних особливостей злочинності; зручністю координації та інтеграції діяльності всіх суб'єктів соціального управління, що реалізують програму запобігання злочинності в рамках конкретного регіону [1, с. 7].

2. Застосування результатів кримінологічного моделювання для усунення причин і умов злочинів.

До цих факторів належать ті, що можуть за певних обставин набувати причинного впливу, та ті, що є умовами такого впливу. Серед них — зовнішні чинники: неефективна робота правоохоронних органів, корумпованість на всіх рівнях державного апарату, внутрішня політична та економічна нестабільність, військові дії, недоліки окремих нормативно-правових актів; внутрішні чинники.

Щодо правоохоронних органів, оптимізації їх роботи присвячені численні кримінологічні дослідження в Україні. Перш за все, варто сказати про необхідність формування спеціальної програми з запобігання злочинності з урахуванням останніх надбань теорії та застосуванням сучасних методів юридичної техніки окремо для кожного регіону України на 3–5 років з обов'язковим урахуванням результатів кореляційно-регресійного аналізу впливу на злочинність вагомих факторів.

На думку М. М. Ключова, завданнями, що мають ставитись при розробці такої програми, є підвищення ефективності координації

діяльності у сфері запобігання злочинності; забезпечення регіонального моніторингу злочинності, її факторів і наслідків, а також ефективності запобігання; раціоналізація управління системою на основі прийняття своєчасних рішень; удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності щодо запобігання злочинності; стимулювання активності суспільства; усунення недоліків процесу реєстрації злочинів; зниження рівня злочинності, досягнення позитивних змін в її структурі та динаміці; зменшення рівня латентності злочинів; збільшення кількості ефективних розслідувань злочинів з відновленням порушених прав і законних інтересів громадян [1, с. 9].

Певний інтерес в умовах реформування правоохоронних органів складає питання так званого оптимального розподілу силових структур при виникненні надзвичайної ситуації. Це питання розглядалось кримінологами інших країн, втім, в Україні воно набуває особливої актуальності.

Ключове питання пов'язане з територіальним розподілом ресурсів поліції. Різні регіони надто відрізняються рівнем злочинності. Концепція рівного «розподілу» послуг поліції передбачає однакоvu кількість поліцейських на однакоvu кількість мешканців населеного пункту або регіону. Інший підхід передбачає збільшення їх кількості в районах з високим рівнем злочинності та їх скорочення в районах з низьким рівнем. Звідси витікає проблема вибору пропорції фінансування різних засобів боротьби зі злочинністю. Так званий метод оптимального програмування допомагає вирішити ці проблеми [2, с. 147–155]. Те ж саме завдання можна вирішити за допомогою методу імітаційного моделювання (див., напр. [3, с. 25–29]).

При імітаційному моделюванні процесів обслуговування в одній моделі люди можуть бути як об'єктами потоку, так і ресурсами. Людям притаманна складна і непередбачувана поведінка, тому її моделювання в різних ситуаціях вимагає гнучкості програмування. Для моделювання таких систем необхідно використовувати випадкові величини із заданими законами розподілу ймовірностей, які також треба визначити перед початком моделювання.

Система правоохоронних органів, з формальної точки зору, може бути представлена як система масового обслуговування (СМО). Існує розвинутий математичний апарат теорії масового обслуговування (науковці західних країн цю теорію називають теорією черг), що дає змогу аналізувати ефективність функціонування СМО певних типів і визначати залежність між характеристиками потоку вимог, кількістю каналів (пристроїв для обслуговування), їх продуктивністю, правилами роботи СМО та її ефективністю.

Функціонування будь-якої СМО полягає в обслуговуванні потоку вимог, які одна за одною або групами надходять до неї в деякі, як правило, випадкові моменти часу. Вимоги, які надійшли до СМО, обробляються протягом певного часу, після чого залишають систему [4, с. 46–48].

У разі дослідження складних систем методом статистичних випробувань необхідно мати можливість отримувати за допомогою комп'ютера вибіркові значення випадкових величин, які мають різні закони розподілу. Випадкові величини зазвичай моделюють за допомогою перетворення одного або кількох незалежних значень випадкової величини R , рівномірно розподіленої в інтервалі $[0, 1]$, що позначається як:

$$r_i, i=1, 2, 3, \dots (r_i \in [0, 1]).$$

Значення r_i генерують, як звичайно, за допомогою програмних генераторів випадкових чисел. Припустимо, що ймовірність настання деякої елементарної випадкової події A в одному випробуванні дорівнює $P(A)=p$. Вважається, що умови проведення кожного випробування однакові і його можна повторити нескінченну кількість разів.

Якщо r_i — це значення рівномірно розподіленої в інтервалі $[0, 1]$ величини, то можна стверджувати, що за умови $r_i \leq p$ настане подія A , а якщо $r_i > p$, то відбудеться подія $\bar{A}$.

Дійсно, якщо $f(r)$ — функція щільності рівномірно розподіленої випадкової величини r , то

$$P(r > p) = \int_0^p f(r) dr = p = P(A)$$

Ця модель добре описує такі події, як обслуговування вимоги в пристрої СМО, що може бути вільним або зайнятим, успішну або ні спробу виконання деякого завдання, влучення або ні в ціль, розгалуження потоків інформації у двох і більше напрямках [4, с. 124].

Відповідно логіко-математичні методи цілком придатні для вирішення завдань ефективного розподілу ресурсів поліції, оптимізації її структури, державного фінансування територіальних підрозділів тощо.

Провівши аналіз чинних нормативно-правових актів з питань запобігання злочинності, висловимо такі зауваження. У Законі «Про Національну поліцію» серед завдань поліції названа протидія злочинності. Втім, у законодавстві немає чіткого розуміння цього завдання та шляхів його виконання. Це питання має бути врегульовано саме на рівні закону через його важливість та першочерговість розв'язання.

Важливим аспектом, що впливає на рівень латентності злочинів, є строки початкової стадії досудового розслідування. Ця проблема виникла після вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) [5]. Зміна системи розслідування та судового

розгляду кримінальних справ має низку недоліків, що є питанням окремого дослідження.

Стаття 214 КПК України зобов'язує слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Наступним важливим процесуальним етапом є повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину або кримінального проступку. Строк, що має пройти до закінчення досудового розслідування від моменту повідомлення про підозру, чітко встановлений ст. 219 КПК України і може бути продовжений, але у визначених цією ж статтею межах.

Строк, що триває від внесення відомостей до ЄРДР до оголошення повідомлення про підозру, обмежений лише такою категорією, як розумність. Стаття 28 КПК України визначає розумні строки як такі, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Визначені також критерії розумності строків кримінального провадження.

На практиці через переважаність слідчих, а також інші об'єктивні й суб'єктивні причини після внесення відомостей до ЄРДР і до оголошення про підозру проходить невідповідно багато часу. Цей процес подекуди затягується роками. Як показує проведене нами дослідження, період, що проходить від вчинення злочину особою і до її покарання, має вагомє значення ще на етапі прийняття рішення про скоєння злочину. А в подальшому сприяє появі відчуття безкарності для винного, переходу частини злочинів до сфери латентних тощо.

Враховуючи викладене вище, пропонуємо законодавчо обмежити вказаний термін, встановивши строки для першого етапу досудового розслідування. Зокрема такий строк має бути встановлений: у два місяці — для розслідування кримінального проступку, шість місяців — для розслідування злочину і один рік — максимальний термін до оголошення особі про підозру або до закриття кримінального провадження стосовно неї. Це дозволить оптимізувати процедуру досудового розслідування та усунути низку негативних чинників, що, безумовно, матиме позитивний запобіжний вплив.

3. Застосування результатів кримінологічного моделювання для коригування поведінки особи (групи осіб), яка може вчинити або вже вчинила злочин.

До необхідних заходів належать перш за все ті, які пов'язані з призначенням покаранням та його відбуванням, звільненням від покарання (у тому числі — умовно-достроковим), а також різного роду профілактичні заходи, які мають на меті вплив на конкретних осіб (групи осіб), що вже вчинили злочини або є підстави вважати їх такими, які виношують злочинні наміри.

У результаті проведеного дослідження кримінологічного рецидиву було встановлено найбільш небезпечні періоди, коли ймовірність рецидиву суттєво зростає. Так, для 75 % осіб, що вже були засуджені, ймовірність вчинення нового злочину залишається високою протягом восьми років після вчинення першого злочину. Саме в цей період має проводитись ефективна профілактична робота. Повинно також враховуватись, що цей період не залежить від сімейного стану особи, її освіти та працевлаштування.

У результаті проведеного діагностичного багатопрофільного кримінологічного дослідження, за допомогою методів редукції даних було реалізоване глибоке вивчення взаємозв'язків між різними показниками, що характеризують особистість злочинця, а також виявлені приховані фактори, які дозволяють здійснити класифікацію осіб, на яких має бути спрямовано запобіжний вплив. Частина цих осіб може бути поставлена на облік. Джерелами інформації повинні бути: матеріали кримінальних справ, відмовні матеріали, матеріали справ про адміністративні правопорушення — стосовно осіб, які не притягувались до кримінальної відповідальності, але мають певні відхилення поведінки; медичні документи — стосовно осіб, які мають психічні аномалії; матеріали оперативної роботи та ін.

Підвищеної уваги суб'єктів запобігання потребують такі категорії осіб:

1) неповнолітні 16–18 років, що походять з неповної або деморалізованої сім'ї, де батьки займаються низькокваліфікованою працею, а діти виховуються в умовах занедбання. Як правило, вони є членами груп хулігансько-насильницької або корисливо-насильницької спрямованості. Морально-психологічний бік особистості характеризується нечутливістю, байдужістю, відсутністю співчуття. Можуть мати місце акцентуації характеру або психічні аномалії;

2) чоловіки 18–25 років, неодружені, мають повну середню освіту, ніде не працюють і не навчаються. Для них характерне пияцтво, вживання наркотичних засобів, суцільно розважальний спосіб життя в колі однодумців. Відрізняються агресивно-імпульсивною спрямованістю поведінки у конфліктних ситуаціях, беруть участь у бійках заради гострих відчуттів, кожен день живуть як останній, не замислюючись про наслідки своїх дій. Схильні до садистських проявів;

3) чоловіки 30–45 років, із повною або неповною середньою освітою, розлучені (можуть перебувати у фактичному шлюбі), зайняті низькокваліфікованою працею. Для них характерне побутове пияцтво. Мають судимості, вчиняють побутові правопорушення. Відрізняються психологічною невірноваженістю, емоційною нестійкістю, агресивністю. Часто висловлюють невдоволення життям, оточуючими;

4) чоловіки від 50 років і старші, із початковою освітою, в яких ослаблені або втрачені сімейні і соціальні зв'язки. Вони зайняті низькокваліфікованою працею. Для них характерні соціальна дезадаптованість, занедбаність, психічні аномалії, статеві девіації,

відчуженість, вживання алкоголю. Мають колишні судимості, як правило, за вчинення корисливих злочинів;

5) жінки незалежно від віку, що ведуть асоціальний спосіб життя, не працюють, зловживають спиртними напоями, часто мають ознаки хронічного алкоголізму, можуть бути одружені або перебувати у фактичному шлюбі, якщо є діти, то саме кошти, які сплачує на них держава, є основним джерелом їх доходів. У той же час дітям не приділяється увага, вони виховуються у дворових компаніях або часто перебувають у зачиненому помешканні самі. Ці жінки часто беруть участь у бійках нарівні з чоловіками, що пов'язане, крім іншого, з вживанням алкоголю. Можливі також судимості за вчинення корисливих або насильницьких злочинів.

Варто відмітити, що саме серед чоловіків існує зворотна залежність між кримінальною активністю (а також покаранням) та здатністю адаптуватись до ситуації. Встановлено, що чим вище злочинна активність та суворіше покарання, тим нижче здатність до адаптації. Однак для групи чоловіків з високим рівнем інтелекту здатність до адаптації залишається доволі високою. Кримінальна активність у чоловічій групі більшою мірою пов'язана з негативним впливом раніше відбутого покарання та відсутністю адаптації, ніж у жіночій групі. Однак для деяких чоловіків призначене покарання діє як стримуючий фактор при прийнятті рішення вчинити злочин.

Зазначені категорії осіб представляють групу ризику. Наступним етапом має бути кримінологічне вивчення тих із них, які потрапили в поле зору суб'єктів запобігання, а також джерел негативного впливу.

Ще одне важливе питання, як показало проведене дослідження, полягає у визначенні статичних та динамічних факторів (разом — факторів ризику), які збільшують ймовірність того, що особа почне або продовжить злочинну діяльність. Деякі з них можуть бути використані як напрямки для певних профілактичних заходів. Не слід також забувати про так звані захисні фактори, які складають обставини чи події в житті людини, що зменшують ймовірність вчинення злочину.

Залишається нагальна необхідність закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві характеристик, які необхідно встановити в кримінальному провадженні, зокрема, і стосовно повнолітніх осіб:

- 1) персональні дані особи;
- 2) відомості про її сімейне життя;
- 3) відомості про соціальні контакти особи;
- 4) причини та обставини вчиненого злочину;
- 5) попередні судимості особи;
- 6) ступінь сприйняття особою кримінальної субкультури;
- 7) поведінка, яка свідчить про можливість виникнення психічних розладів чи пристрасті до алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин;
- 8) здатність особи адаптуватись в умовах виправної установи;
- 9) за необхідності — результати психолого-психіатричного обстеження.

Саме ці фактори повинні лягти в основу індивідуального плану виправлення з метою ефективної корекції особистості та її поведінки, а також для призначення покарання та визначення можливості умовно-дострокового звільнення.

Таким чином, нами було визначено шляхи та напрямки практичного запобігання злочинності із використанням результатів кримінологічного моделювання. Визначено групи об'єктів запобіжного впливу, запропоновано методи оптимізації роботи правоохоронних органів у цьому контексті, актуальні зміни до кримінально-процесуального законодавства, виділено групи осіб, з якими першочергово повина проводитись запобіжна робота, а також позначено її ключові напрямки.

Список використаних джерел

1. *Клюєв, М. М.* Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. М. Клюєв. — К., 2008. — 22 с.
2. *Утаров, К. А.* Математические методы в криминологии [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Утаров Канат Алимтаевич ; Институт государства и права Российской академии наук. — М., 2005. — 165 л.
3. *Карпов, Ю.* Имитационное моделирование систем. Введение в моделирование с AnyLogic 5 [Текст] / Юрий Карпов. — СПб. : БХВ-Петербург, 2005. — 400 с.
4. *Томашевський, В. М.* Моделювання систем [Текст] / В. М. Томашевський. — К. : Видавнича група ВНУ, 2005. — 352 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Надійшла до редакції 31.05.2016

Ларченко М. А. Применение результатов криминологического моделирования в практике предупреждения преступности

Анализируются пути и направления практического предупреждения преступности с применением результатов криминологического моделирования, определяются группы объектов профилактического влияния. Обоснована необходимость формирования специальной программы по профилактике преступности с использованием последних научных достижений отдельно для каждого региона Украины на 3–5 лет и с учетом результатов корреляционно-регрессионного анализа влияния на преступность значимых факторов. Предложены методы оптимизации работы правоохранительных органов путем применения метода имитационного моделирования систем массового обслуживания. Сформулированы и обоснованы актуальные изменения в криминально-процессуальное законодательство в отношении конкретизации сроков начальной стадии досудебного расследования и закрепления характеристик, которые необходимо установить в криминальном производстве. Выделены группы лиц, с которыми в первую очередь должна проводиться индивидуальная профилактическая работа, а также определены ее ключевые направления.

Ключевые слова: предупреждение преступности, криминологическое моделирование, планы профилактической работы, оптимальное распределение силовых структур, факторы риска.

Larchenko, M. A. The Use of Criminological Modelling Results in the Practice of Crime Prevention

The article analyzes the ways and directions of practical crime prevention with the use of criminological modelling results. The groups of objects of crime prevention are being defined. The necessity of forming a special crime prevention programs using the latest scientific achievements for each region of Ukraine for 3–5 years and taking into account the results of correlation and regression analysis of the impact on crime important factors is grounded. Methods for optimizing the work of law enforcement agencies through the use of simulation method of queuing systems have been proposed. Formulated and justified the current changes in the criminal procedure legislation concerning the specification of the terms the initial stage of pre-trial investigation. As well as fixing the characteristics that must be established in the criminal proceedings. Groups of persons have been defined with whom individual preventive work should be carried out in the first place. Its key areas have been determined.

Keywords: crime prevention, criminological modelling, preventive work plans optimal distribution of power structures, risk factors.

